

Títol del
document

Trajectòries d'exclusió residencial de les llars monoparentals als municipis del Besòs

El projecte VESTA i les polítiques i estratègies d'intervenció social amb mares sense llar. **Primera fase.**

Autors/res

Laura Porzio
Albert Sales

Setembre de 2023

Índex de continguts

1.	Introducció	4
2.	Marc teòric	9
3.	El mètode: una recerca longitudinal i biogràfica	19
3.1.	Metodologia i conceptes clau.....	19
3.2.	El procés d'entrevista: estratègies i dinàmiques d'interacció.....	20
3.3.	El procés d'anàlisi	22
4.	Els itineraris habitacionals	24
4.1.	El context sociodemogràfic i els eixos de la vulnerabilitat	24
4.2.	Els itineraris habitacionals i la violència masclista	26
4.3.	Els itineraris habitacionals, el relat migratori i altres violències.....	30
4.4.	Els itineraris habitacionals i la relació amb la intervenció social	34
5.	Conclusions	41
	Bibliografia	45

1. Introducció

L'augment de la pressió sobre els serveis socials a causa dels problemes d'accés a l'habitatge ha va en augment des de l'inici de la crisi de 2008. La millora dels indicadors macroeconòmics que es va iniciar cap al 2015 no va millorar les oportunitats d'accés l'habitatge de les llars amb menys renda sinó al contrari. L'increment dels preus dels lloguers de pisos i habitacions ha fet més difícil que les persones i famílies amb rendes baixes accedeixin o mantinguin una solució residencial estable.

La Llei de Serveis Socials catalana del 2007 estableix que els seus objectius són garantir les necessitats bàsiques de la ciutadania, posant atenció en el manteniment de la seva autonomia personal i promovent el desenvolupament de les seves capacitats personals. La llei es refereix als serveis socials com un dels sistemes de l'estat del benestar i els equipara a la seguretat social, la sanitat, l'ensenyament públic, les polítiques d'ocupació o les polítiques d'habitatge. Però, a la pràctica, acaben convertint-se en responsables subsidiaris de la fallida de la resta de sistemes de protecció i de benestar social.

Les actuacions dels serveis socials en relació a l'exclusió residencial es podrien classificar en 3 àmbits:

1. Atenció a persones/llars amb problemes per mantenir l'habitatge (dificultats econòmiques que porten a risc de desnonament o de pèrdua).
2. Atenció a persones/llars en procés de desnonament.
3. Atenció a persones/llars en situació d'habitatge inadequat (immobles o locals ocupats; assentaments; sense sostre).

Les altes taxes de pobresa de les llars monoparentals i la presència de menors d'edat en unitats de convivència afectats per l'exclusió del mercat de l'habitatge requereix d'un especial esforç d'acompanyament i mobilització de recursos per part dels serveis socials i del teixit associatiu. Una de les principals dificultats en l'acompanyament social de les famílies que es

queden sense llar és l'estabilització residencial durant i després de la intervenció. Les professionals dels serveis socials alerten que és urgent innovar en les metodologies d'acompanyament i en les fórmules de provisió d'allotjament temporal i d'habitatge, amb la implicació d'altres administracions i actors socials. La crisi persistent de l'habitatge ha obligat als serveis socials a adaptar-se contínuament per cercar solucions a les situacions de precarietat habitacional i vital de les persones a les que atenen. Aquesta adaptació en un entorn hostil i canviant s'ha traduït en projectes concrets i en canvis en les pràctiques professionals.

El Projecte VESTA neix per atendre a dones en situació de sensellarisme amb infants a càrrec oferint un acompanyament social específic i oportunitats d'estabilització residencial. Es tracta d'un projecte pilot d'acompanyament social integral, adreçat a dones amb fills/filles menors a càrrec que es troben en situació de sensellarisme. L'objectiu principal és dotar aquestes famílies, que tenen dificultats greus per accedir a un habitatge, d'una solució habitacional estable i segura. L'habitatge es configura com el punt de partida del procés d'acompanyament, perquè es considera un dret universal de totes les persones, sigui quina sigui la seva trajectòria i situació vital. L'acompanyament és integral, ja que té en compte diferents dimensions i necessitats específiques de les dones participants, sobre les quals s'ha d'incidir per tal que recuperin el propi projecte de vida personal i familiar.

Les àrees principals sobre que intervé el VESTA són l'habitacional, la social i la laboral/formativa. En relació a l'habitatge, n'ofereix i facilita l'accés i acompanya en la gestió (administrativa, manteniment, etc.) de la quotidianitat de la llar, tot i amb el compromís de portar a terme un pla d'acompanyament social individualitzat i centrat en les necessitats específiques de cada llar, per poder així recuperar l'autonomia i superar els traumes. D'altra banda, s'ofereix suport per realitzar les gestions necessàries per accedir als drets de ciutadania, i als serveis i els recursos necessaris per cobrir les necessitats bàsiques personals i familiars. Finalment, acompanya les dones en l'abordatge de les problemàtiques jurídic-legals, com ara els divorcis, causes per la custòdia de fills/filles, ordres d'allunyament, etc. Quan sigui necessari, l'equip del VESTA pot oferir tractament psicològic i emocional, com per exemple quan es tracta de dones amb consums actius d'alcohol i/o altres substàncies, o per superar situacions vitals estressants i traumàtiques, com la violència

masclista i altres violències estructurals. Finalment, se'ls ofereixen itineraris d'inserció laboral, que combinen la capacitat formativa i l'accés al mercat laboral.

En aquest context, cal subratllar que un element innovador del projecte és que desvincula l'acompanyament social de la provisió d'habitatge. Si bé l'acompanyament finalitza quan les dones completen el seu procés de recuperació, aquesta finalització no implica necessàriament la sortida de l'habitatge proporcionat en el marc del projecte, que pot arribar a ser definitiu sempre que la unitat de convivència pugui assumir el pagament del lloguer i manteniment de la llar.

Les participants en el projecte són dones ateses pels serveis socials dels quatre municipis que en formen part (Sant Adrià del Besòs, Santa Coloma de Gramenet, Montcada i Reixac, i Badalona), que viuen en habitatges inadequats i/o insegurs, en situació administrativa regular o en procés de regularització, i amb un mínim d'ingressos (principalment provinents de RGM o IMV). Aquests ingressos mínims són necessaris per poder contribuir al co-pagament del lloguer, amb diferents percentatges segons la renda de l'unitat familiar.¹

Un altre element innovador del projecte és l'abordatge intersectorial, ja que integra serveis de l'àmbit de l'habitatge, de la intervenció social i de la inserció laboral. El disseny i desenvolupament del projecte és coproduït per administracions públiques (Consorti del Besòs, i Ajuntaments de Badalona, Sant Adrià, Santa Coloma i Montcada i Reixac) i entitats del tercer sector (Sant Joan de Déu-Serveis Socials, Fundació Mambré, Fundació Formació i Treball i Càrites de Barcelona). Tal com s'explica en la descripció del projecte, el VESTA es configura com: "la primera experiència al territori Besòs de co-producció supramunicipal i amb concurs d'entitats públiques i privades."

Des d'un punt de vista organitzatiu, en el projecte s'estableixen tres nivells de coordinació per part de les persones professionals implicades. Un primer nivell tècnic està format per l'equip d'atenció directa de Sant Joan de Déu Serveis Socials, que assumeix la referència dels casos amb el suport dels serveis de psicologia i assessorament jurídic de professionals de Càritas quan és necessari. La Fundació Formació i Treball hi participa amb un/a orientador/a laboral que dissenya els itineraris

¹ El co-pagament no pot ser superior al 20% dels ingressos de la unitat familiar.

formatius i laborals personalitzats. La Fundació Mambré s'ocupa de la gestió dels habitatges (identificació de l'immoble, formalització del contracte de lloguer i manteniment administratiu). En el segon nivell, la coordinació del projecte, es contitueix amb un co-lideratge entre el Consorci Besós i Sant Joan de Déu, i les deu professionals² dels Equips Bàsics d'Atenció Social (EBAS) i serveis especialitzats participants, que adquireixen el rol de co-referència de les dones participants. En el tercer nivell de governança, la Comissió Tècnica és l'òrgan de seguiment i avaluació del projecte. Hi participen les dues coordinadores i un representant de cada agent participant.

Iniciat a finals de 2021 en 4 municipis de la conca del Besòs, el projecte VESTA presenta un seguit d'innovacions en el plantejament, l'estratègia i el desenvolupament metodològic. Transforma els mecanismes d'accés a l'habitatge de la població atesa i la relació entre la provisió d'un espai residencial estable i d'acompanyament social; transforma les pràctiques professionals preveient una intervenció social que modula la intensitat dels suports que rep la unitat de convivència participant en funció de necessitats canviants; i finalment, constitueix una experiència de coproducció de polítiques entre actors diversos (administracions i entitats social) i quatre municipis que requereix renovar les estratègies de governança.

El caràcter innovador del projecte VESTA i la rellevància de la problemàtica abordada motiven un anàlisi de les polítiques i estratègies adreçades a millorar i estabilitzar la situació de les mares sense llar. Partint de les trajectòries d'exclusió residencial de les participants en el projecte i d'un nombre similar de dones en circumstàncies similars ateses pels serveis socials dels quatre municipis implicats, s'està portant a terme una recerca qualitativa amb els següents objectius:

- Identificar els factors que faciliten la recuperació de les llars monoparentals sense llar ateses pels serveis socials.
- Identificar processos de millora de la pràctica professional de les persones implicades en l'acompanyament social a les famílies monoparentals sense llar i els factors que faciliten o dificulten aquesta millora.
- Identificar processos de millora de la governança de l'atenció social a les llars monoparentals i els factors que faciliten o dificulten aquesta millora.

² Actualment, amb l'entrada al VESTA d'un 50% més de famílies per municipi, són 15.

- Aproximar l'estructura de costos de diferents metodologies d'atenció social a les famílies monoparentals sense llar.

Aquest informe recull els resultats preliminars del primer any de recerca orientat a reconstruir els itineraris habitacionals de 20 dones (10 de les quals participants en el projecte VESTA) i identificar els factors que faciliten la seva sortida de situacions d'exclusió residencial. A partir de les experiències viscudes per les dones entrevistades s'explora impacte del VESTA en els processos de recuperació personals.

2. Marc teòric

Malgrat que les dones experimenten major vulnerabilitat davant de la pobresa que els homes³ (Belzunegui, 2012; Sarasa i Sales, 2009), el sensellarisme és percebut com un problema principalment masculí. Sorpren que aquest problema social, que es considera l'expressió màxima de la pobresa a les ciutats europees, sigui protagonitzat majoritàriament per homes en un context de feminització de la pobresa. La principal causa d'aquesta aparent paradoxa és que els fenòmens d'exclusió social que s'expressen a la via pública tenen una major visibilitat que aquells que es donen en l'interior dels immobles. Les dones ateses pels serveis socials de Sant Adrià del Besòs, Badalona, Santa Coloma i Montcada i Reixac entrevistades per la realització d'aquest estudi es troben en situació de sensellarisme alhora que presenten trajectòries vitals marcades per l'exclusió residencial.

La producció de dades sobre sensellarisme es focalitza en la quantificació i la caracterització de les persones que dormen al carrer i de les que reben suport d'entitats i serveis orientats a atendre a persones sense sostre (Sales, 2022). Els estudis realitzats sobre població sense sostre situen la proporció de dones dormint al carrer entre el 9 i el 15% del total (Mayock i Sheridan, 2012). A l'Estat espanyol, l'Enquesta a les Persones Sense Llar duta a terme per l'Institut Nacional d'Estadística l'any 2022 va comptabilitzar 28.552 persones ateses en centres d'allotjament i restauració, de les quals un 23,3% eren dones.

La major part de les agències nacionals d'estadística europees mantenen definicions restringides del sensellarisme seguint la lògica d'organització dels serveis assistencials (Pleace, 2016). Només Dinamarca, Finlàndia, Suècia, els Països Baixos, el Regne Unit i Luxemburg han adoptat les

³ Belzunegui i Valls (2014) mostren a l'informe [La pobresa en España desde una perspectiva de género](#) com la convergència de la taxa de risc de pobresa entre homes i dones que es va donar a Espanya després de la crisi de 2008, es va deure a l'empitjorament de la situació econòmica de les famílies i no pas a una equiparació de les rendes personals. Aproximant el risc de pobresa sota supòsit d'independència personal, els autors conclouen que la taxa de risc de pobresa no considera la distribució intrafamiliar dels recursos, que és poc sensible a les desigualtats de gènere i que les dones segueixen patint amb més intensitat i freqüència la pobresa.

categories ETHOS (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion) per sistematitzar les dades sobre sensellarisme a escala nacional (European Commission, 2013). Segons la classificació ETHOS, les situacions de sensellarisme i exclusió residencial es poden definir a partir de tres dimensions: la física, disposar d'un espai adequat on la persona o nucli familiar pugui viure; la social, disposar d'un espai de privacitat on poder gaudir de les relacions socials, personals i afectives; i la jurídica, disposar d'un títol de propietat o contracte d'arrendament. En funció de les condicions d'habitabilitat del lloc on viu una persona, de la possibilitat de sostenir-hi la vida social i del règim legal d'ús de l'allotjament es defineixen quatre grans categories d'exclusió residencial: "sense sostre", no tenir un espai físic on refugiar-se; "sense habitatge", pernoctar en equipaments públics o d'entitats socials que ofereixen refugi, però no la privacitat ni la seguretat jurídica d'una llar pròpia; "habitatge insegur", viure en espais o habitatges de manera autònoma però sense el permís legal per utilitzar-los d'allotjament; i "habitatge inadequat", viure en espais o habitatges amb permís legal per a la seva utilització o amb un títol de propietat però amb incomoditats derivades del deteriorament, la falta de subministraments energètics o de les condicions mínimes d'higiene i salubritat. A partir d'aquestes quatre grans categories es defineixen fins a tretze situacions de relació amb l'habitatge de les persones que no disposen d'un domicili.

La falta de dades sobre les persones que es troben en situacions d'habitatge insegur o d'habitatge inadequat comporta que no puguem quantificar ni caracteritzar les persones que viuen amb amics o familiars, en una habitació rellogada, ocupant il·legalment un immoble, en procés de desnonament i de desallotjament o sota l'amenaça de violència per part de la família o de la parella. Tampoc no podem saber qui són les persones que viuen en barraques o estructures temporals, en habitatges insalubres o no preparats per la vida quotidiana o en immobles massificats.

La baixa proporció de dones en situacions com les que descriuen les categories ETHOS 1 i 2 no s'ha de prendre com un indicador de què el sensellarisme afecta menys les dones que als homes. La recerca descriu com el gènere travessa les experiències d'exclusió residencial i social (Sales i Guijarro, 2017). Els homes tenen major presència al carrer, a l'espai públic, mentre que el sensellarisme femení es viu en major mesura de portes endins dels immobles alternant situacions d'exclusió de l'habitatge com viure en pisos sobreocupats sense contracte (confiant en la bona

voluntat de qui les acull), estar-se en una habitació de relloguer sense cap seguretat jurídica i sense poder demostrar la residència, refugiar-se a casa de familiars que també viuen situacions de vulnerabilitat social, entre d'altres (Matulic et al., 2019; AIRES, 2019).

Taula 1. Categories ETHOS de sensellarisme i d'exclusió residencial (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion)

Categories	Categories operatives	Tipus d'allotjament
Sense sostre	1. Viure en un espai públic o a la intempèrie	1.1. Espai públic o exterior
	2. Pernoctar en un alberg i/o forçat a passar la resta de dia en un espai públic	2.1. Refugi nocturn
Sense habitatge	3. Viure en albergs o centres per a persones sense llar. Allotjaments temporals.	3.1. Llars i albergs per a persones sense llar
		3.2. Centres d'estada limitada
		3.3. Allotjaments amb suport per moments de transició
	4. Viure en refugis per a dones.	4.1. Refugis per a dones víctimes de violència masclista
	5. Viure en allotjaments temporals reservats a immigrants i als demandants d'asil.	5.1. Centres de recepció o d'allotjament temporal
		5.2. Allotjaments per a treballadors immigrants
	6. Viure en una institució residencial o d'internament amb la perspectiva de ser acomiadat/da en un termini definit sense un habitatge d'acollida disponible.	6.1. Centres penitenciaris
		6.2. Institucions de tractament mèdic
		6.3. Cases d'acollida per a infants i joves
	7. Viure en un allotjament amb suport sostingut per a persones sense llar.	7.1. Residències per a persones grans que han passat per situació de sensellarisme
7.2. Centres residencials amb suport per a persones que han passat per situació de sensellarisme		
Habitatge insegur	8. Viure en un habitatge amb règim	8.1. Amb amics o familiars

	de tinença insegur. Sense pagar lloguer.	8.2. Relloguer
		8.3. Ocupació il·legal d'immobles
	9. Viure sota amenaça de desnonament.	9.1. En procés de desallotjament per impagament del lloguer
		9.2. En procés d'execució hipotecària
	10. Viure sota l'amenaça de violència per part de família o parella.	10.1. Llars amb antecedents de violència domèstica o amb denúncies interposades a la policia
Habitatge inadequat	11. Viure en estructures temporals o no convencionals.	11.1. Caravanes, "mobile homes"
		11.2. Edificacions "no convencionals"
		11.3. Estructures temporals
	12. Viure en un habitatge no apropiat segons la legislació.	12.1. Habitatges no adequats per la vida quotidiana
	13. Viure en un habitatge massificat.	13.1. Habitatges en condicions d'amuntegament

A Barcelona, segons les dades dels serveis d'intervenció social a l'espai públic municipals⁴, les dones representen al voltant d'un 10% de les persones detectades dormint al carrer. Si atenem el volum de persones allotjades en els serveis d'entitats socials i de l'Ajuntament, l'informe de 2022 de la Xarxa d'Atenció a les Persones Sense Llar indica que el 39% eren dones (Sales, 2023). Les dones són minoria entre les persones que es troben en les situacions més fàcilment quantificables de sensellarisme, però els resultats d'altres estudis ens indiquen que els processos d'exclusió de l'habitatge mantenen importants diferències en funció del gènere. En una enquesta realitzada a les persones ateses pels serveis d'allotjament temporal per a persones sense llar de Barcelona durant el 2019, el 51% de les dones afirmava que mai havien dormit al carrer enfront del 15% dels homes. En canvi, quan es preguntava el temps que feia que les persones entrevistades no disposaven d'un espai que consideressin la seva llar, un 62% de les dones manifestava que feia més de 3 anys enfront del 49% dels homes (Sales, 2022b). És a dir, les dones ateses pels serveis que aborden situacions de sensellarisme han passat en menor freqüència per situacions de carrer que els homes però porten, de mitjana, més temps sense llar que aquests.

⁴ Dades facilitades pel Servei d'Atenció al Sensellarisme a l'Espai Públic (SASSEP) de l'Ajuntament de Barcelona.

Les trajectòries d'exclusió residencial d'homes i dones estan marcades per factors de risc i de protecció diferents (Sarasa i Sales, 2009; Sales i Guijarro, 2016). En les pàgines següents s'explica de manera sintètica com els rols de gènere condicionen la relació amb xarxes de suport familiars, amb les xarxes social i les amistats, afectives i amb els serveis socials i les entitats especialitzades.

Relacions socials, rols de gènere i trajectòries d'exclusió residencial

Investigacions realitzades a Irlanda (Mayock i Sheridan, 2012), als Estats Units i a Anglaterra (Passaro, 2014), coincideixen en el caràcter subsidiari dels serveis socials i entitats quan les persones es troben amb problemes per accedir o mantenir un habitatge. Només quan fallen o s'erosionen les relacions socials i familiars es recorre a un suport més institucionalitzat. La recerca apunta a una major capacitat de les dones per sostenir i activar les xarxes de relació socials i familiars en quedar-se sense habitatge (Sales, et al. 2015). L'estudi dut a terme l'any 2019 per l'associació madrilenya AIRES suggereix que la majoria de les dones sense llar entrevistades mantenen el contacte quotidià amb familiars, amics o parella mentre vivint en situació de sensellarisme (AIRES, 2019: 43).

Unes relacions personals més sòlides que les masculines i la consegüent capacitat de mobilitzar el propi capital social ajuden a les dones a no arribar a situacions de carrer o a les xarxes de refugis i albergs quan perden la possibilitat de sostenir una solució residencial estable (Escudero, 2003). Tanmateix, els mateixos rols de gènere que faciliten el manteniment dels vincles socials i de mobilització de recursos relacionals poden situar a les dones que no poden accedir a un habitatge estable en situacions d'extrema precarietat que constitueixen formes invisibles de sensellarisme (Baptista, 2010). Viure durant llargs períodes de temps dependent de l'acollida que puguin proporcionar familiars, coneguts o conegudes, alternar cases alienes amb pensions o habitacions de relloguer, o trobar-se sotmeses a abusos de manera permanent per evitar perdre l'habitatge o l'habitació, són situacions que no s'evidencien al carrer i que difícilment es poden abordar des dels serveis i dispositius pensats per atendre el sensellarisme.

Omnipresència de la violència masclista i sexual

L'omnipresència de la violència masclista i sexual en les vides de les dones sense llar accentua encara més les diferències de gènere en els itineraris d'exclusió social (Baptista, 2010). Quan s'ha estudiat quantitativament aquesta relació, s'ha mostrat de manera clara que la proporció de dones sense llar i sense sostre que havien patit situacions de violència per part de les seves parelles era extraordinàriament elevada. Per exemple, una recerca desenvolupada a Irlanda l'any 2015 (Mayock et al., 2015) posava de manifest que el 92% de les dones entrevistades - totes elles ateses en recursos dirigits a persones sense sostre - havia patit alguna forma de violència física o abús de caràcter sexual durant la seva edat adulta, mentre que el 72% havia patit alguna forma de violència o abús en la seva infància. Paral·lelament, en els treballs qualitius realitzats a Barcelona s'evidencia que la necessitat de trencar amb els espais i les xarxes socials conegudes per tal de fugir d'una situació de violència masclista, debiliten la capacitat de les dones de recórrer a alternatives informals per tal de mitigar una situació temporal d'exclusió residencial (Sales et al. 2015; Matulic et al., 2019).

La forta relació que existeix entre la violència masclista i el sensellarisme ha fet que al Regne Unit es reconegui legalment com a persona sense llar a qualsevol dona que es trobi en aquesta situació (Quilgars i Pleace, 2010). Aquest reconeixement ha estat clau per facilitar l'accés prioritari a l'habitatge social a les dones que passen per aquestes situacions, tot i que estudis recents alerten d'importants llacunes de cobertura entre les dones migrants. S'ha detectat una especial vulnerabilitat davant l'exclusió residencial i el sensellarisme entre les dones migrants casades amb ciutadans del Regne Unit degut a la por a enfrontar-se a la pèrdua del permís de residència i un procés de repatriació (Mayock et al., 2012).

La mateixa situació de sensellarisme també exposa a les dones a una violència i una pressió sexual que no afecta els homes d'igual manera. La por i la sensació d'inseguretat són determinants a l'hora de buscar alternatives a dormir a l'espai públic (Sales, et al., 2015) i condiciona, fins i tot, l'accés o la disposició a acceptar suport social o allotjament (Escudero, 2003; Pleace et. al., 2016). És freqüent que les dones que s'allotgen en equipaments residencials col·lectius manifestin sentir-se constantment en risc en compartir espais comuns amb homes i trobar-se permanentment en minoria (Matulic et al., 2019).

La relació amb els serveis socials

La construcció de l'objecte d'estudi i d'intervenció social que és el sensellarisme va tenir el seu origen en la preocupació per les persones que dormien al ras, donant lloc a un disseny androcèntric de serveis i equipaments on la diversitat sexual i de gènere és mínima i on les dones estan sempre en minoria (Pleace, et al., 2016). Les dones sense llar ateses per aquests serveis s'enfronten a les incomoditats de viure en un entorn masculí, i als estigmes provinents d'haver abandonat el seu rol de cuidadora en l'àmbit domèstic. Les dones viuen l'erosió de les relacions familiars i la pèrdua de la xarxa de suport com un fracàs personal en major mesura que els homes (Van den Dries et al., 2016).

Aquesta ruptura es perpetua i s'agreuja quan els equipaments residencials dificulten o impedeixen la reconstrucció d'aquests vincles. La impossibilitat de mantenir espais d'intimitat en els recursos habitacionals públics i privats provoca que el restabliment de les relacions familiars es distanciï en el temps. Quan la persona atesa no pot considerar l'equipament la seva llar difícilment el convertirà en un espai d'intimitat (Pleace et al., 2016). Aquesta situació acostuma a generar més malestar entre les dones per la major importància que sol ocupar el vincle en el model de subjectivitat femenina.

La maternitat

Els serveis creats per atendre a persones sense llar van sorgir arreu d'Europa per donar resposta a l'exclusió social de les persones que dormien al carrer. En el procés de professionalització i integració d'aquests serveis als sistemes públics de serveis socials, es va configurar un objecte d'intervenció caracteritzat per l'aïllament i la ruptura de les relacions socials i familiars. L'atenció de les administracions locals i les entitats socials en les situacions de carrer i el fet que el sensellarisme passés de l'àmbit de la seguretat i l'ordre públic al dels serveis socials, va impulsar polítiques focalitzades en l'acompanyament social i l'allotjament temporal de persones soles que responien als estereotips de "vagabund" o "transeünt" (Rubio-Martin, 2019), però que no s'ajusten de manera adequada a l'atenció que requereix una persona de la qual depenen unes altres, com és el cas de les mares amb fills/filles menors a càrrecs. Tanmateix, l'alt risc de pobresa i les dificultats per accedir i mantenir un habitatge de les llars amb infants a càrrec fa que la proporció de famílies

- especialment les formades per una mare i una o més criatures- sigui cada cop més elevada a tots els països europeus (Mayock i Bretherton, 2016).

Els serveis i les metodologies d'acompanyament dels serveis socials han establert diferències significatives entre l'abordatge del sensellarisme quan aquest afecta a individus sols i l'atenció a nuclis familiars. A Catalunya, des de l'inici de la crisi hipotecària de 2008, l'activitat dels serveis socials que més ha crescut en recursos humans i econòmics és l'atenció a les persones en situació d'exclusió residencial (Sales, 2022c). Però mentre les actuacions adreçades a evitar la pèrdua de l'habitatge i a real·lotjar les persones que viuen desnonaments consideren la diversitat de formes de convivència, les que es focalitzen en el sensellarisme continuen organitzades per atendre a individus sols.

Les dades disponibles arreu d'Europa presenten llacunes importants a l'hora de diferenciar les situacions familiars de les persones ateses. Mentre que per la població amb domicili disposem d'enquestes periòdiques incorporades a les estadístiques oficials, sobre la població sense llar només tenim dades agregades que no ens permeten saber la configuració dels seus nuclis de convivència o les seves xarxes de relació familiars. Desconeixem el volum de dones sense llar que són mares amb infants a càrrec i també les que sent mares han estat separades de les seves criatures (Mayock i Bretherton, 2016).

Amb independència de la situació de convivència, la recerca apunta que la maternitat té un impacte molt rellevant en les històries de vida de les dones que viuen situacions de sensellarisme i en la seva relació amb els sistemes de protecció social. A tota Europa, els serveis socials tendeixen a prioritzar la protecció a la infància per davant de qualsevol altra consideració. La categorització de les mares com "mereixedores" o "no mereixedores" de suport social, econòmic o habitacional, afecta en les possibilitats d'estabilitzar el seu projecte de vida. En cas de pèrdua de la custòdia de les criatures, les mares són recategoritzades sempre com a "no mereixedores", aprofundint en el procés d'exclusió social (Van den Dries et al., 2016).

Un factor explicatiu del fet que el suport institucional sigui vist per les dones sense llar com a subsidiari és el rebuig al monitoreig per part dels serveis socials. La por a perdre la capacitat de

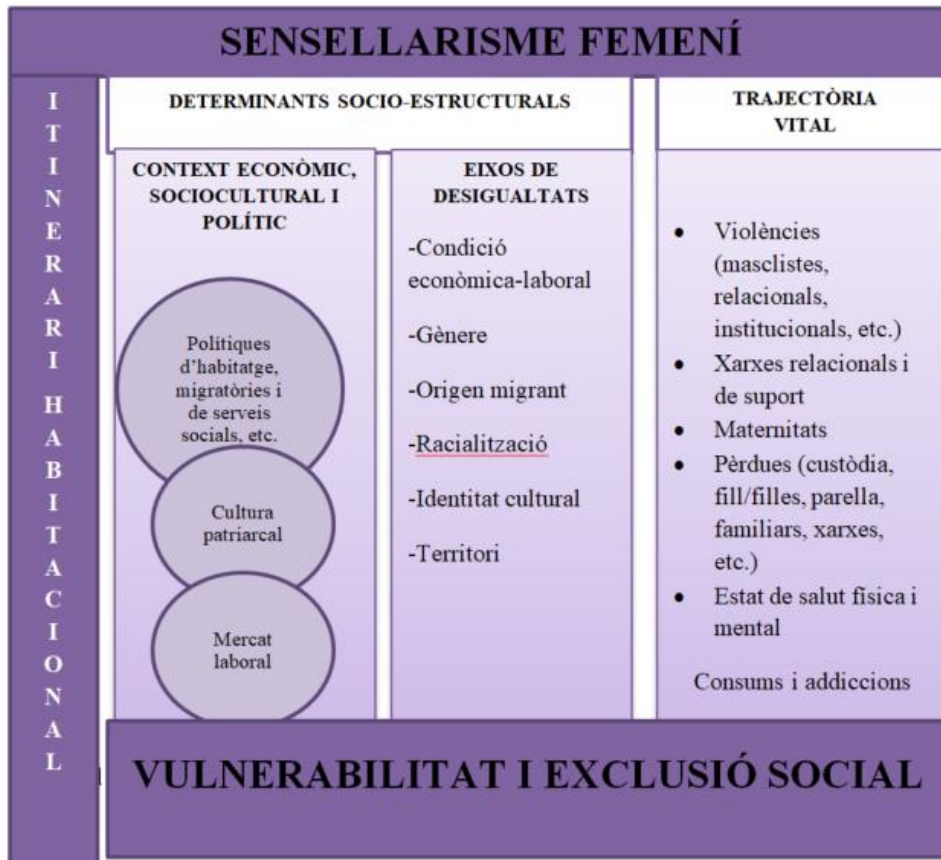
decisió sobre la relació amb fills i filles o perdre'n la custòdia o ser etiquetades com a mares fracassades, són factors que expliquen que, en primera instància, es cerquin solucions informals. Les solucions informals poden exposar a les dones a situacions de violència o perpetuar-ne de ja existents agreujant les situacions d'exclusió (Pleace et al., 2016; Mayock et. al. 2015).

La perspectiva interseccional

L'anàlisi dels processos d'exclusió i de la relació de les mares sense llar amb els serveis socials obliga a posar atenció a les múltiples estructures i eixos que produeixen posicions socials particulars i desiguals i les respostes de les persones a aquestes posicions.

La perspectiva interseccional considera que les persones estem travessades per diferents eixos de desigualtats i opressió, que depenen i modulen el seu impacte a partir de la interacció entre elements estructurals - origen racial i ètnica, condició migrant, gènere, classe social, edat - i les experiències biogràfiques - múltiples violències viscudes, maternitat en situació de pobresa i vulnerabilitat, racialització patida, irregularitat polític-legal, (Crenshaw, 1991; Collins, 2000; Collins, 2015; La Barberà, 2011; 2017). La nostra recerca concedeix un lloc central a la relació amb la llar o l'habitatge, precisament perquè parteix d'una perspectiva interseccional que analitza aquesta situació residencial en el marc de la relació que existeix entre les opressions i oportunitats. Concretament, la classe social, la nacionalitat, la situació administrativa, la racialització, les relacions familiars i els rols de gènere, interactuen per definir les barreres legals, socials, econòmiques i culturals que configuren les oportunitats d'accés a uns ingressos i un habitatge estable.

Figura 1. Conceptes clau del sensellarisme femení en perspectiva interseccional

3. El mètode: una recerca longitudinal i biogràfica

3.1. Metodologia i conceptes clau

En aquest apartat presentem la perspectiva conceptual i metodològica de la recerca qualitativa iniciada a finals de 2022 sobre les polítiques i estratègies d'intervenció social amb mares sense llar als municipis del Besòs. L'aproximació metodològica combina la recerca longitudinal i la perspectiva biogràfica. Es recullen les experiències (situacions, accions i percepcions) viscudes per part de 24 dones que encapçalen unitats familiars monomarentals, registrant els seus itineraris habitacionals i les interaccions mantingudes amb els serveis socials. La informació recollida ha de servir per fer induccions a tres nivells: què passa, com passa i com tot això s'interpreta i percep per part de tots/es les agents implicades (Taylor i Bodgan, 1987).

La recerca es longitudinal perquè estudia un fenomen, l'exclusió residencial, a partir de les experiències d'un grup de població específic al llarg del temps (Delgado i Lorca, 2004). El disseny inicial preveu entrevistar a les informants en tres ocasions durant dos anys. El dinamisme i la inestabilitat que implica l'exclusió residencial aconsella aquesta perspectiva longitudinal (Kloawsky et al., 2008) de la qual en el nostre context ja hi ha exemples notoris amb potencial impacte sobre la praxi professional dels serveis socials públics i de les entitats del Tercer Sector, com la recerca *Els efectes del programa Primer La Llar en el participants a la ciutat de Barcelona*, (Llobet, et al. 2018).

El caràcter longitudinal de l'estudi no només ve donat per l'aproximació a les informants en tres moments diferents sinó també per l'objectiu de reconstruir els seus itineraris habitacionals de manera retrospectiva. El concepte d'itinerari o de trajectòria ens permet analitzar com les experiències biogràfiques de les persones estan influenciades per als factors estructurals, com ara

la classe social, el gènere i l'origen migrant, etc., que incideixen directament en la capacitat d'agència, limitant així la possibilitat d'incidir i modificar la pròpia situació (Bourdieu, 1997). Recollir els itineraris habitacionals, a partir de diferents entrevistes en un marc temporal concret, ens ha de permetre obtenir el testimoni subjectiu d'una persona que viu, experimenta i sobre la qual impacta un fenomen social, com ara el sensellarisme femení.

Aquests itineraris habitacionals, possibiliten fer dialogar els eixos interseccionals de desigualtats que travessen les dones en situació de sensellarisme, amb les seves històries de vida, que no són simplement una seqüència de fets cronològics, sinó narratives significatives i reflexives sobre la mateixa experiència viscuda i sentida. (Ferrarotti, 1981). Alhora, poder aprofundir en aquestes narratives és fonamental per identificar i comprendre els factors associats al disseny i desenvolupament d'un projecte com el VESTA, que ajuden o dificulten el procés de recuperació de les dones participants, des de la seva pròpia perspectiva o visió o en funció de les seves necessitats concretes (Llobet, et al. 2018). L'anàlisi de les trajectòries vitals de les entrevistades es realitza des de la perspectiva interseccional, que ja hem introduït i explicat en el segon capítol (Marc teòric) del present informe.

3.2. El procés d'entrevista: estratègies i dinàmiques d'interacció

Aquesta primera fase de treball de camp s'ha realitzat entre els mesos de novembre del 2022 i març del 2023 i ha consistit en la realització de 24 entrevistes:

- **1 entrevista exploratòria amb la comissió de seguiment** del projecte VESTA (Consorti Besos, Sant Joan de Dèu, Badalona, Sant Adrià, Montcada i Reixac i Santa Coloma de Gramanet).
- **4 entrevistes exploratòries amb cada equip municipal** dels serveis implicats.
- **10 entrevistes biogràfiques** individuals a dones que conviuen amb fills/filles menors, en situació d'exclusió residencial, i que formen part del projecte VESTA des del primer any de funcionament del mateix.

- **9 entrevistes biogràfiques** individuals a dones que conviuen amb fills/filles menors a càrrec, que es troben en situació d'exclusió residencial i que en l'actualitat són ateses per als serveis socials de Sant Adrià del Besòs, Badalona, Santa Coloma i Montcada i Reixac.

L'objectiu principal de les entrevistes realitzades amb els equips tècnics i d'atenció implicats en el projecte VESTA ha estat, d'una banda, recollir elements descriptius dels serveis que atenen les persones en situació d'exclusió residencial i, de l'altra, explicar el procés de recerca per afavorir la facilitació de les entrevistes amb les dones i la participació en els grups de contrast.⁵

En el cas de les 19 entrevistes amb les dones participants, l'objectiu principal ha estat recollir les seves trajectòries vitals, posant al centre la situació habitacional i les interaccions amb els serveis socials i altres xarxes.

En una primera fase del treball de camp, s'havia planejat realitzar 20 entrevistes biogràfiques individuals (10 unitats familiars participants en el projecte VESTA i 10 unitats familiars amb característiques socioeconòmiques i culturals semblants en situació d'exclusió residencials ateses pels serveis socials de Sant Adrià del Besòs, Badalona, Santa Coloma i Montcada i Reixac. D'aquestes, vam poder realitzar només 19 perquè no va ser possible entrar en contacte amb una de les dones proposades formar part de la recerca, malgrat la seva acceptació inicial.

La via de contacte inicial amb totes les dones participants ha estat el telèfon, a través de trucades telefòniques i missatges de *whatsapp*. Aquesta primera estratègia comunicativa ha estat fonamental, en quasi tots els casos, per poder promoure una interacció propera, tranquil·la i d'escolta activa durant l'entrevista, com a premissa fonamental per a incorporar la perspectiva biogràfica i la mirada etnogràfica als itineraris habitacionals. A més, en 2 dels casos, les pròpies dones han demanat realitzar l'entrevista amb l'acompanyament de l'equip d'atenció del VESTA, fet que ha possibilitat la generació de situacions d'observació suplementàries molt interessants.

⁵ Pel que fa als grups de contrast, durant el mes de juny, se n'han realitzat un amb l'equip de coordinació i atenció de Sant Joan de Déu i un altre amb l'equip de Sant Adrià del Besòs. Els tres grups restants es realitzaran durant la tardor 2023.

Per altra banda, una altra estratègia metodològica que es veu reflectida en aquests primers resultats de la recerca té a veure amb el fet que les entrevistes s'han desenvolupat, quan ha estat possible, en les llars actuals de les unitats de convivència (tant en el cas de les participants en el projecte VESTA com de les no participants). A més, una part del guió s'ha centrat en parlar dels mateixos espais, abordant aspectes clau de l'habitatge i del procés de recuperació com són la tranquil·litat, la convivència i la seguretat percebuda. Les dones que han accedit, han estat fotografiades en aquests espais. Per finalitzar aquest apartat, cal subratllar la resposta molt positiva obtinguda de totes les participants, les quals van expressar el seu agraïment per ser escoltades i poder relatar la seva història.

3.3. El procés d'anàlisi

En primer lloc, les entrevistes han estat transcrites literalment. En segon lloc, el contingut s'ha interpretat a partir de les principals dimensions d'anàlisi identificades en aquesta primera fase de la recerca. El buidatge i la sistematització de la informació s'ha realitzat seguint l'esquema de la taula següent:

Taula 2. Esquema de buidatge i sistematització de les entrevistes

Nom (pseudònim/inicial)	Edat	Fills/filles	Situació administrativa	Situació sociolaboral	Situació habitacional actual
Qui soc en paraules clau					
Història habitacional i situació vital					
Relat migratori					
Parella					
Fills/filles					
Situació administrativa					
Situació laboral/ingressos					
Xarxes de relació					
Traumes i successos vitals estressants					

Violència masclista	
Violència institucional	
Exclusió socio-laborar i explotació	
Factors i recursos personals i relació amb la intervenció	
Què significa tenir una llar?	
Canvis en la vida de la unitat familiar i conseqüències	
Què més et preocupa ara?	
NOMES PER PARTICIPANTS EN EL PROJECTE VESTA	
Entrar al Vesta/o obtenir pis més estable (mesa, protecció oficial, etc.) provoca:	
Canvis en la forma de relacionar-se amb serveis socials	
Impactes en la situació de violència i/o trauma	
Impactes en la vida quotidiana personal	
Impactes en la vida i desenvolupament fills/filles	

Els ítems identificats, ens han permetes analitzar què implica i quins canvis genera en aquestes llars monomarentals, aconseguir un habitatge estable, entes i percebut com un entorn de tranquil·litat, intimitat i seguretat, tot i en el marc d'itineraris habatacionals marcats per a múltiples situacions de violències, agressions i abusos⁶, de processos migratoris complexos i, en molts dels casos, en situació d'irregularitat administrativa. Finalment, hem analitzat quin impacte té en les dones sense llar, l'acompanyament social intensiu que ofereix el VESTA, per al procés de canvi i transformació de la situació vital, i per a la relació amb la intervenció i els serveis socials.

⁶ Es tracta d'una qüestió estructural, cultural i col·lectiva, que es configura en situacions de violència masclista, en les relacions familiars i d'altres tipologia, agressions sexuals, però també situacions/experiències de violències visibles i invisibles, com les institucionals.

4. Els itineraris habitacionals

4.1. El context sociodemogràfic i els eixos de la vulnerabilitat

A partir de les dades que ens van facilitar des del projecte VESTA, i d'altres recollides durant les entrevistes biogràfiques, és possible esbossar un perfil sociodemogràfic de les dones participants⁷, que permeti contextualitzar l'anàlisi dels itineraris habitacionals.⁸

Podem situar les edats de les dones protagonistes d'aquesta en dues franges: 25-40, i 40-55 anys. Les dones del primer grup tenen entre 1/2 fills i es troben en l'etapa de criança o infantil, i les del segon grup conviuen amb 1/3 fills/filles pre-adolescents/adolescents i poden tenir-ne de més grans, que viuen de forma independent.

Hem recollit 11 relats migratoris: 1 dona va migrar durant l'adolescència amb la seva família biològica, i les altres 10 van viure un procés migratori transnacional durant l'edat jove/adulta. Entres aquestes últimes: 5 van migrar amb les parelles i els fills/filles, 3 van migrar acompanyades només dels/les infants i 1, que va migrar sola, posteriorment va portar a terme un procés de re-agrupació familiar. Finalment, només 1 va experimentar la maternitat en el context migratori d'acollida.

⁷ Queda pendent, en la segona fase del treball de camp (setembre-octubre de 2023), contrastar les dades obtingudes, i recollir algunes de les que falten de forma més sistemàtica (com la situació econòmica i els ingressos). La primera fase d'entrevistes, es va centrar en recollir les biografies d'una forma natural i lliure, i seguint aquesta estratègia metodològica, les preguntes més estructurades es realitzaran durant aquesta segona (en algun cas tercera) sessió.

⁸ Cal especificar que, des d'un punt de vista quantitatiu, les dades sobre el nivell formatiu o els ingressos i ajuts rebuts, en el cas de les dones que no formen part del VESTA, no estan contrastades amb les seves referents i responen, exclusivament, al que ens han explicat durant les seves entrevistes.

En relació amb el nivell d'estudis, totes afirmen tenir el graduat escolar, 4 tenen un grau de formació professional (2 de les quals són titulacions estrangeres no homologades) i 2 tenen estudis universitaris no homologats.

Pel que fa els eixos de vulnerabilitat identificats, la violència emergeix amb força com un vector transversal en la pràctica totalitat dels itineraris habitacionals. De les 19 dones entrevistades, 18 han experimentat situacions de múltiples violències masclistes en interacció amb el context estructural del lloc on viuen i dels llocs on han viscut. Aquestes situacions de violències es vinculen amb la construcció social d'allò que significa i implica ser dona, i estan interseccionades, o travessades, per altres elements que generen desigualtats com són el mateix procés migratori o la situació d'irregularitat administrativa. Un altre eix de vulnerabilitat, que pot funcionar com a determinant i/o com a conseqüència de l'exclusió residencial, i que treballarem com a dimensió d'anàlisi en el present informe, és la salut. Tenint en compte que les persones neixen, creixen, viuen i envelleixen en el marc d'un sistema de salut situat en un context determinat, i que la interacció i distribució entre recursos econòmics, socio-polítics i culturals és intensament desigual (Dahlgren, Whitehead 1992), els relats de les dones entrevistades ens permeten aprofundir la relació entre l'exclusió residencial i l'estat de salut. 8 de les 19 dones experimenten problemàtiques de salut greus, que limiten les seves possibilitats d'inclusió socioeconòmica, en reduir les seves oportunitats en l'àmbit formatiu i laboral. En alguns d'aquests no hi ha pronòstic de recuperació.

Els apartats d'aquest capítol analitzen el contingut de les entrevistes realitzades en relació a diferents àmbits: la situació habitacional, els eixos de vulnerabilitat, les anades i tornades amb el sistema de serveis socials i, finalment, els temes claus que ha d'incorporar les polítiques socials d'atenció al sensellarisme femení.

Abans d'entrar-hi, i per finalitzar aquest apartat, és interessant introduir algunes pinzellades sobre el concepte de persona sense llar i sobre les categories que hi inclou, per tal d'analitzar i poder explicar les diferents vivències de les dones entrevistades i de les seves famílies, amb els seus itineraris habitacionals i els àmbits o dimensions que s'aborden en les pàgines següents.

Com es desprèn de les categories ETHOS d'exclusió residencial exposades al marc teòric, estar en situació de sensellarisme no fa referència només a viure a l'espai públic, sinó també a altres experiències vitals vinculades a l'exclusió residencial. Cal tenir en compte gairebé la totalitat dels relats recollits, descriuen un continuïum biogràfic d'exclusió residencial que travessa diferents subcategories, segons el moment vital i la intersecció amb altres eixos d'exclusió. En altres paraules, ens trobem amb dones que han viscut en un pis inadequat, a causa de la seva massificació, i que en un altre moment, van transitar a un habitatge amb règim de tinença insegur, per no poder assumir el preu del lloguer i/o per viure en situació de violència masclista.

4.2. Els itineraris habitacionals i la violència masclista

La primera dimensió que cal abordar, i que travessa de forma determinant les biografies de totes les dones, és la que fa referència a les 'violències' i agressions que marquen els seus itineraris habitacionals, i que per tant estan directament relacionades amb processos d'exclusió residencial. L'anàlisi de les entrevistes realitzades fins ara, ens permet afirmar que la violència masclista és un eix d'opressió i desigualtat, que contribueix amb molta força a la situació de vulnerabilitat multi-dimensional en el qual es troben aquestes dones, i encara més quan hi ha infants i/o adolescents a la llar⁹.

Pero claro, yo hinchadita a palizas. Y te hacen creer que eso es lo correcto. Y mira, mi madre me decía que la cabra tira al monte: “¿No te pega?”. Y mis hijos y yo, siempre callados, nunca hemos dicho nada. Fue una cosa que... muy mal. A mis hijos los ha puesto en pelotas ahí, en la puerta de casa. Ahora mis hijos me dicen que todo eso ha pasado por mi culpa, porque yo lo he permitido. A lo mejor sí, pero bueno, yo tenía muchísimo miedo. (Entrevistada 12, VESTA)¹⁰

⁹ L'impacte de l'exclusió residencial en infants i adolescents i els canvis produïts per l'entrada al projecte VESTA, serà el tema sobre què es centraran prioritàriament les entrevistes de la segona fase del treball de camp (setembre 2023). En aquest primer informe provisional s'esbossa i se'n fa referència però sense profunditzar, ja que no es va desenvolupar durant les entrevistes. El focus central de la segona fase de treball de camp, se centrarà en investigar si la consecució d'un espai per viure amb garanties estructurals i de tranquil·litat, seguretat i intimitat afavoreix l'estabilitat, cura i benestar de tota la unitat familiar.

¹⁰ Per respectar l'anonimat de les entrevistes, les hem codificat amb un número aleatori, que apareix en la descripció: Entrevista 1. Quan la dona entrevistada és participant del VESTA, ho especificuem (Entrevista 1, VESTA). Quan la cita fa referència a l'itinerari d'una dona que no és participant del VESTA, només afegim el número: (Entrevista 1).

En la cita anterior es descriu què significa viure en un espai insegur, on la quotidianitat està marcada per relacions violentes, que interpel·len tots els membres de la unitat familiar des de diferents dimensions, com per exemple les relacions maternofilials, i l'impacte en els fills/filles. Després d'haver viscut experiències d'aquest tipus, la necessitat de tenir una llar segura i un espai de tranquil·litat, per començar un procés de recuperació, és fonamental. En la següent cita, una de les dones entrevistades, que va viure durant molts anys en situació de violència masclista, explica què significa haver entrat al 'VESTA' i tenir finalment una llar segura on poder compartir i 'conviure, des de la tranquil·litat amb els fills i filles.

Poder estar sentada en el sofá con mis hijas mirando la tele. Antes yo me encerraba en la habitación con ellas hasta la mañana siguiente. Cada día que salía del trabajo, llamaba a mi hija y le preguntaba: “¿Qué tal hoy?” Y entonces ella me decía: “Muy mal mama... ha vuelto del bar, mejor que te esperes y ya te aviso.” Yo sólo tenía gana de ir a casa con mis hijas, pero en cambio me quedaba en la escalera, hasta que no se quedaba dormido.

(Entrevistada 13, VESTA)

La violència masclista es configura com un entramat complex de situacions traumàtiques que perdura en el temps, en les quals intervenen diferents factors, i que actua també com un determinant de salut. En aquest context, el consum/abús de substàncies i d'alcohol, apareix sovint en les entrevistes, per explicar els punts de partides, les conseqüències i impacte que té la violència viscuda en el procés de deteriorament físic i emocional: “ya me dejé, no miraba por mí, no comía y bebía. Me di a los baiylis, al fumar, me eché a los porros y todo eso me trajo muchísimos problemas, y tampoco sabía cómo calcular el dinero.” (Entrevista 19, VESTA). Aquest impacte també condiciona la dimensió econòmica, generant situacions d'extrema precarietat: “volvía a casa y me había robado todo, hasta que un día tuve que decidir si comprar comida para mis hijos o pagar el alquiler.” (Entrevistada 8)

En la quasi totalitat de les entrevistes realitzades, la violència de gènere en la parella, és un detonant central en relació amb la pèrdua de l'habitatge, d'una banda per les vivències viscudes en l'espai familiar, que no es percep i no es configura com una 'llar', passant per la pèrdua dels recursos econòmics per pagar el lloguer/hipoteca ja que: “cada día espero que llegué la carta,

cada día tengo miedo de quedar-me en la calle con mi hijo” i també quan cal sortir-ne i no retornar: “Es que mi marido me dio seis puñaladas hace cinco años: una el pulmón, aquí esta cicatriz del cuello...me lo rajó, y en el hombro, unas cuantas. Ahora está en la cárcel y tengo miedo porque el día que salga, yo sé que me va a matar. Yo lo sé, lo sé.” En aquest context, la mancança d’una xarxa relacional sòlida, intensifica encara més la vulnerabilitat habitacional d’aquestes dones, que es veuen amb la necessitat de buscar solucions habitatives inadequades, per a elles i per els/les infants.

L’anàlisi dels materials orals recollits, evidencien de forma clara que, tenir una llar: “donde tú puedas estar tranquila, puedas salir de la habitación, sentarte o acostarte en el sillón, en el sofá, comer tranquila con tus hijos.”, és indispensable per poder tenir oportunitats de reprendre a tenir control sobre la pròpia vida (Herman, 2004) i revertir els altres eixos de desigualtat que intervenen en la vulnerabilitat habitacional extrema d’aquestes dones.

Si explorem, de forma comparativa, els relats de les dones que participen en el VESTA i de les que no hi han tingut accés, veiem que, en el primer cas, el fet de posar l’habitatge al centre, recuperant per tant un espai de seguretat, tranquil·litat i intimitat, conjuntament amb el fet que l’estada al pis es desenvolupi en el marc d’un acompanyament social integral i individualitzat, promou una presa de consciència sobre la pròpia situació i la necessitat del canvi, com uns primers indicadors de recuperació d’una certa estabilitat emocional, que reverteix directament en l’estat de salut i de la qualitat de vida en general.

Yo no tenía ganas de vivir y estaba hundida, llevaba nueve años ya con maltrato, maltratos físicos con el anterior y psicológico i esto es lo mejor que me ha podido pasar en la vida. Vesta y los trabajadores que trabajan en VESTA. Y mi Lourdes, Josemi, Miriam, es que incluso he estado mala y me han estado preguntando “¿cómo estás?” Me han visto llorar y han llorado conmigo. Eh? Ellos me levantaron pa arriba y me dieron lo que me hacía falta: un techo, cuatro paredes (...) ánimo, cariño, i que se preocupan por mí. Me siento como protegida. (Entrevistada 4, VESTA)

Quan en canvi, el que preocupa més és la de la pèrdua d'un sostre per als/les pròpies filles, l'impacte de l'acompanyament social s'explica d'una forma menys lineal i ens parlen de moments d'apropament i allunyament de la intervenció professional. Tal com ens expliquen les dones, i també les mateixes professionals entrevistades, sense un espai de seguretat i tranquil·litat, es torna més complicada la possibilitat del canvi.

(...) me ha destruido tanto esta persona, que lo que me queda es levantar cabeza. Pero este trabajo me está costando mucho... mi asistenta me lo dice... que he estado sola, llevando a los críos con rutina, que he sabido gestionarlo y sé gestionarlo mucho mejor sola que con él, por lo tanto, pienso que me sobra pero... (...) (Entrevistada, 3)

En situacions d'inseguretat residencial, la presa de consciència i la possibilitat d'agència sobre el mateix procés de canvi resulta més complex, irregular i lent. Davant d'un ordre de desallotjament, per exemple, que podria configurar-se com una via de fuga de la situació de violència masclista, la impossibilitat d'obtenir una habitatge retarda o entorpeix l'inici del procés de recuperació.

Me están dando entrevistas, apoyo psicológico y emocional, muchas cosas... también entrevistas por el tema de pisos compartidos, fui a reuniones. Y claro, ahí está el problema. Sería un piso compartido con otras familias. Yo me iría ya, pero sola con los críos.
(Entrevistada, 3)

Per acabar aquest apartat, un altra data interessant que cal tenir en compte, és que només 4 de les unitats familiars subjectes de la recerca, han obtingut el reconeixement com a víctimes de violència masclista, fet que impedeix l'entrada al sistema de protecció d'aquestes dones i que contribueix en mantenir-les en la situació d'exclusió residencial i sensellarisme ocult.

4.3. Els itineraris habitacionals, el relat migratori i altres violències

En l'apartat anterior hem treballar la dimensió de la violència masclista, la relació amb la maternitat, la manca de recursos socioeconòmics i de xarxes relacionals suficients per proveir el benestar familiar i, consegüentment, la relació causa/efecte de situacions d'exclusió residencial greus. Quan, en el marc d'aquesta mirada interseccional, s'hi afegeix l'eix del procés migratori, veiem com les experiències de violència, l'exclusió i l'estat de la pobresa, es tornen encara més fortes, visibles i devastadores.

En la majoria de les biografies analitzades que inclouen processos de migració (10 de les 11 trajectòries), incorporen i descriuen les violències com a eix relacional a l'àmbit de la família extensa, tant en la vida al país d'origen, com durant el transit migratori i, finalment, també en el país d'acollida.

En alguns caos, aquestes dones trien l'opció migratòria per fugir de la situació de violència, i recorren a les xarxes familiars existents per buscar un lloc on viure amb els fills/filles, encara que sovint sense trobar el suport suficient per començar el nou projecte de vida.

Mi hija ya estaba en Barcelona con mis padres, y me fui con el niño. Pero me decían que tenía que volver, que era mi culpa y lo de que me pegaba no había manera que lo entendieran. Esto me lo hizo él aquí con una botella de mermelada, aquí, me empujó en la escalera. Entonces no puedo más. ¿Sabes? Aquí ya no puedo más. (Entrevistada 11, VESTA)

Quan es tracta de descriure les solucions habitacionals postmigratòries, es posa el focus en les xarxa familiar i/o relacional extensa, i es descriuen, en tots els casos, pisos massificats on cal estirar un matalàs al terra a la nit per dormir, o espais molt petits sense finestres, o altres solucions d'infrahabitatge. En algun dels casos, la relació amb les persones que 'acullen', es basa en una mena d'esclavatge, que exigeix assumir totes les tasques de la llar i exposar-se a situacions de violència física i psicològica. De l'anàlisi d'aquest 'moment' dels relats compartits

per totes les dones, es desprèn l'existència d'un consens sobre el fet que no tenen cap altra opció de sortida, ja que l'objectiu prioritari és protegir els/les infants i oferir-los noves oportunitats. D'aquesta forma, la discriminació és un element incorporat als itineraris, i que configura part del seus processos migratori, ja que la manca de drets de ciutadania, empitjora sense cap dubte les vivències de les violències i l'impacte de l'exclusió residencial. De fet, en cap de les entrevistes dutes a terme, i en relació a aquesta fase inicial del procés migratori, es fa al·lusió a la possibilitat de demanar ajuda als Serveis Socials o altres entitats. Generalment, perquè es desconeix la existència de les xarxes institucionals i, en tot cas el concepte de suport es relaciona exclusivament amb les ajudes econòmiques: aliments, roba i sostre: "yo no sabía que existían, y me lo dijeron en el cole, que podía ir a pedir ayuda, pero no expliqué nada de lo que me pasaba, solo quería comida." Recollir les veus de les dones, ens permet captar les reflexions que han fet a posteriori sobre la importància de conèixer els recursos existents, per tal de buscar fórmules de supervivència vàlides i que siguin font de benestar per a tota la unitat familiar.

Si hubiera sabido lo que sé ahora, me hubiera marchado antes. Me decía que me iba a quitar el niño, y que tendría que volver a mi país. En cambio ahora ya sé que no es verdad. (Entrevistada 17)

Mis suegros me decían de que la niña se fuera a vivir a Perú con ellos, que allí estará mejor y yo lo pensé por si tenían razón, pero mi asistenta me decía que no, que la niña conmigo y que yo podía, y entonces ya vine a vivir aquí (pis del VESTA). (Entrevistada 14, VESTA)

Per altra banda, tenir una referència social i un acompanyament establert, ha estat fonamental en alguns dels casos, per prendre consciència de la pròpia situació, per empoderar-se com a mares i poder abordar les necessitats dels fills i filles, especialment quan es presenten trastorns i necessitats de suport terapèutic i educatiu, com altres temes de salut. Quan no es coneixen els canals, i no existeix cap via oberta d'atenció social, l'eix de vulnerabilitat és més intens.

(Mis padres)) me hicieron volver a vivir con él, me quitaron el pasaporte. Y entonces pensaba que si le daba todo lo que me pedía y estaba contento, me dejaría en paz, pero no era verdad. Y así nacieron los dos pequeños. (Entrevistada 11, VESTA)

El fragment anterior mostra que les situacions d'agressió sa les quals estan sotmeses aquestes dones, poden incloure violències extremes com ara la violació, que també caracteritzen les seves experiències d'exclusió residencial. Quan la xarxa familiar, o de 'coneguts' no existeix o falla, una altra experiència habitacional que apareix en els relats és la del mercat irregular de pisos compartits, on la convivència és extremadament complexa per a elles i els seus fills/filles. En aquesta tipologia d'habitatge insegur, les situacions de risc i també la percepció d'inseguretat són molt elevades. En aquestes situacions, en les quals tots els espais d'un pis acostumen a estar habilitats com a 'habitacions', les dones relaten una quotidianitat viscuda amb por i tancades a l'habitació, la qual es transforma en l'únic 'espai' per a tota la unitat familiar. Les estratègies i els recursos passen per "quedarnos en el parque toda la tarde, el problema es cuando empieza a hacer frío". (Entrevistada 9).

Cal subratllar com un altre eix de desigualtat rellevant que condiciona de manera directa i inequívoca la inseguretat habitacional, el fet d'haver obtingut el NIE i/o el permís de treball. La relació entre l'exclusió residencial i la situació administrativa és determinant, i es veu explicada en els itineraris recollits. Quan és viu en situació d'irregularitat, la inestabilitat es configura amb diferents formes: des de canvis constants d'habitatge, que tenen un impacte en les persones adultes però encara més en els/les infants, a haver de viure amb menors en espais encara més inadequats que una habitació.

E: ¿Por lo tanto, por cuantas habitaciones has pasado, des de vives aquí?

D: No sé. Pues ni las puedo contar. El año pasado me tuve que pasar como cinco veces, este año ya llevo una y ahorita me tengo que volver a pasar, mi niño lo pasa muy mal. (...)

Nos tocó vivir en un balcón, ¡imagínese!... septiembre, octubre y parte de noviembre. Así, en un balcón hacia afuera, destapado, abierto... hacia la calle y con... colchón. Pero el piso era muy pequeño y no había otro sitio. Entonces me tocó quedarme ahí con mi niño. ¡Es que lo hemos pasado muy mal!" (Entrevistada 22)

La manca de reconeixement dels drets de ciutadania, també influeix directament en la situació laboral, i per tant en experiències de discriminació i explotació que, en algú cas, son fins i tot incorporades i interpretades des de la gratitud.

Trabajaba planchando cortinas, pero me dijeron 'Como que no tienes papeles, estarás en el sótano.' Y allí estuve meses, había poca luz y me faltaba el aire. Y como que tenía que moverlas yo sola (las cortinas), eran muy grandes y me salió un problema aquí en el hombro y ahora ya me duele y no puedo mover bien el brazo. ¡No! Me ayudaron mucho porque yo no tenía papeles y necesitaba trabajar. (Entrevistada 22)

Tal com s'ha abordat ja en l'anterior apartat, el deteriorament de la salut és una situació habitual en la vida d'aquestes dones monomarentals, i migrades, algunes en situació irregular, i que s'entrecreua amb els seus itineraris habitacionals. Si analitzem l'estat de salut actual, física i emocional, de les famílies subjectes d'estudi, podem afirmar que tenir un habitatge estable com a punt de partida d'un procés d'intervenció social integral, com és el projecte VESTA, permet millorar i incrementar l'atenció i cura cap a la pròpia de salut i la dels fills/filles, fet que queda contrastat en totes les entrevistes realitzades.

Mis hijos ahora estaban contentos aquí. (VESTA). El pequeño ha cambiado un montón, ha vuelto a estudiar el grado medio y saca buenas notas, se ha vuelto otro niño. Al mayor le ayudaron a buscar trabajo. (Entrevistada 11, VESTA)

En un dels itineraris, també s'explica que, des de la xarxa pública, se'ls va adjudicar un pis temporal compartit amb "una familia africana, con una niña también. Comían a horas extrañas, cuando yo quería dormir, estaban en la cocina haciendo bulla. Y creo que ella estaba celosa (se refiere al marido). Y ya empezaron los pleitos de los niños, fue un infierno". (Entrevistada 9)

Aquest fragment d'entrevista descriu una situació de convivència quotidiana que ens permet copsar la importància de conèixer i tenir presents les característiques socioculturals de les unitats familiars que es veuen obligades a conviure en un mateix habitatge. Més d'una de les dones entrevistades, que van entrar en el sistema de protecció de violència masclista, descriu situacions

de convivència amb altres tipologies de famílies (una monomarental amb una parella amb fills, per exemple) o d'altres adscripcions socioculturals, sense que hi hagués cap acompanyament professional a la nova quotidianitat. Es tracta de dones, víctimes (elles o les filles) de violència masclista, que necessiten entorns de tranquil·litat i confiança per treballar els traumes (risc i percepció del risc), i espais i moments d'intimitat (viscuda i percebuda) amb els fills/filles. En aquest context, és molt important tenir en compte aquestes dimensions i, no només quan es tracta d'adjudicar l'habitatge, sinó també alhora de fer-ne el seguiment. És a dir, quan sigui necessari emprar aquestes solucions habitacionals, és molt important reduir l'impacte sobre les dones i els infants dels possibles conflictes fruit d'estils de vida i rutines diferents i, en canvi, aprofitar les situacions de convivència com a oportunitat per l'empoderament i la sororitat, tot oferint suport professional per establir aquest vincle amb altres dones amb experiències i situacions vitals compartides.

Yo la entiendo, estás tranquila en tu casa y te viene una estraña a molestar. Pero la situación es la que es, y no tenemos que adaptar todas. Por eso, cuando llegó Djamila, le preparé un cartel que decía ¡Bienvenida!, para que se sintieran bien, acogidos. (Entrevistada 9).

4.4. Els itineraris habitacionals i la relació amb la intervenció social

La referència, o la reflexió, sobre els serveis socials no apareix de forma espontània en el desenvolupament de les històries de vida, motiu pel qual vam haver de preguntar específicament sobre quan, com i per què s'hi van adreçar per primer cop. En les descripcions i explicacions que ens donen com a primera causa trobem la necessitat del suport econòmic per a l'alimentació, per a la roba i per a garantir un 'sostre'. Aquestes necessitats econòmiques estan directament relacionada amb canvis en la situació vital, com ara la maternitat, ja que: "si estás tú sola, o con tu pareja, te buscas la vida o vas a compartir piso... Pero ya con el niño, la cosa cambia.", o altres situacions traumàtiques, com la necessitat d'allunyar-se de les violències patides.

Yo nunca había ido a los Servicios Sociales cuando mi marido estaba vivo, él trabaja, yo también. La P. iba a la guardería, y pagaba por una privada. Todo estaba bien. Nunca pedí ayuda, allí están los registros de la asistenta. Pero, cuando me quedé con todos los gastos ya no me alcanzaba, y ya con la pandemia, que me quedé sin trabajo, y fui. Però nunca supe de les ayudas ... me cambiaban una asistenta, y una asistenta y otra asistenta y a todas le explicaba el tema, y una me dijo: “tú eres joven y puedes trabajar.” (Entrevistada 14, VESTA)

Un element important en aquest context que cal subratllar és el desconeixement sobre què són els serveis socials, en general, i sobre els circuits i les possibilitat de suport i acompanyament, en particular. Quan el desconeixement sobre el sistema s'acompanya d'altres factors, com les dificultats amb l'idioma, les conseqüències es transformen en un eix més d'opressió i discriminació.

Al poc temps d'arribar, troba feina, perquè abans no tenia cap ingrés. Però li apareix una al·lèrgia al blat, la tenen que hospitalitzar i tot! I aleshores no pot seguir treballant, i el senyor de la panaderia li fa signar una baixa voluntària. Al no entendre l'idioma, ni com funcionen les coses, la signa. Aquest tema la penalitza, perquè si deixes la feina voluntàriament no pots obtenir una RGC o una RMI. (Entrevistada 1, VESTA. Realitzada amb el suport de l'educador)

En el cas de les unitats familiar del VESTA, entrar al projecte marca una diferència important en relació amb la qualitat, efectivitat i impacte de l'acompanyament social. Per començar, s'ofereix un acompanyament integral, on els plans de treballs es configuren a partir de les característiques de cada unitat familiar, i de les necessitats específiques que tenen aquestes dones, ja sigui per a la gestió burocràtica dels documents i ajudes, etc. (rentes, NIE, causes de divorcis, beques menjador, casals d'estiu entre altres), com per a la capacitació per 'portar' i mantenir l'habitatge des de la quotidianitat, el seguiment i cura del l'estat de salut o la formació i el suport amb la inserció sociolaboral (quan es tracta d'un objectiu raonable en relació amb les característiques de cada situació), però també en l'acompanyament emocional i psicològic que reben elles mateixes i els seus fills i filles. Aquesta 'dimensió' de la intervenció és relatada com un eix indispensable que, abans del VESTA, sovint no es percebia, i que ara caracteritza la relació amb l'equip d'atenció.

Antes, quedaba con la asistenta una vez, a lo mejor cada dos semana, pero no te escuchaban... porque siempre tenían prisa. Pero Miriam y Josemi se organizan muy bien, tienen unas cuantas familias, entonces pues miércoles ya quedan conmigo. ¡Ese miércoles se lo dedicamos a ella!, ya sea para hablar, firmar papeles o lo que tenga que ser, el martes para fulana... es que todas, todas estamos separadas. (Entrevistada 13, VESTA)

La planificació i gestió de les entrevistes, que es realitzen ens els contextos ordinaris dels diferents serveis socials municipals, i que està vinculada al propi model organitzatiu i a les càrregues de treball, és percebuda sovint de forma negativa. Les dones expressen trobar a faltar un tracte més personalitzat i humanitzat i una relació professional-usuària construïda sobre la confiança.

Per exemple, quan hem preguntat sobre "per a què serveixen els serveis socials?", ens diuen en els 19 casos, que són per obtenir ajudes econòmiques i per al tema de l'habitatge. Quan la pregunta és si creuen que els serveis socials contribueixen en millorar la seva vida, totes les respostes convergeixen sobre la percepció del tracte rebut.

La primera vez, un poco mal, porque no me creía... que no se creía que yo estuviera en una mala situación y que no cobraba nada. Y claro, yo estaba embarazada y tenía sólo 17 años. Yo no voy a ir para pedir ayuda por pedir. Cuando vas... es porque realmente lo necesitas. (Entrevistada 2)

Nada, pues lo miramos, ya quedamos hasta el viernes para firmar estos papeles, y hablábamos de ayudas... pero el dinero no lo es todo. Hay veces que necesitas que te escuchen. (Entrevistada 17)

Ser escoltada, no ser jutjada, tenir un espai per explicar com "me siento y que te llamen solo para saber cómo estás (...)", són dimensions que identifiquem una i una altra vegada en els itineraris habitacionals, i que ens permeten parlar dels diferents graus en el marc de la relació amb els serveis socials. D'una banda apareix un primer nivell caracteritzat per l'anonimat de la professional

i una percepció negativa del suport emocional que ofereixen els serveis socials: l'assistenta no té nom ni cara i és percebuda com llunyana: “se va una y viene otra” i “no sirve para estar mejor” (Entrevista 16). Quan, en canvi, la referent social comença a tenir nom i cara i el vincle es percep com més estret, les valoracions es tornen positives: “me cambiaron de nuevo y de repente todo cambió: apareció Jennifer.”(Entrevista 2) En altres paraules, el fet de que hi hagi un nom concret del qual recordar-se, implica l'aparició del vincle:

Con la actual, con la última sí que me ha brindado muchísimo, y yo le estoy muy agradecida. Ha sido la que me ha ayudado más que todas con las que he pasado, y para mí es la mejor persona de las que hay ahí. De verdad porque si he necesitado cualquier cosa, estaba ahí y me ha llamao. Yo perdí un bebé de siete meses y ella me estuvo llamando, estuve ingresada con COVID, y estaba ingresada en el hospital y ella me llamaba y eso para mí... (llora...) fue bárbaro. (Entrevistada 2)

En el cas dels municipis on hem pogut realitzar l'entrevista de contrast amb les professionals, ens han explicat que 'l'assistenta' és la que treballa a la UPA, prèvia al pla de treball, i que quan les dones ateses passen a tractament¹¹, la feina es torna més agradable i se senten més reconegudes, encara que creuen que segueixen: “a la trinxera, a la primera línia de foc. Has de donar sempre la cara, però tampoc tens els recursos ni les opcions que necessiten aquestes dones. És molt dur. “(Entrevista, educadora social EBAS).

Quan es parla del VESTA, la percepció sobre la intervenció és molt més positiva, ja que el fet de sentir-se protagonistes del propi procés de canvi i la percepció d'un vincle més sòlid i personal amb els equips professionals afavoreix la sensació de rebre suport: “sientes que esa persona te está escuchando y empatiza. O sea, sientes cariño, te sientes protegida, te sientes bien ya no solo en la economía y en el hogar, sino es la fortaleza que te dan, el ánimo que te dan para seguir para adelante.”(Entrevistada 4, VESTA).

¹¹ Les tècniques són conscients que el temps entre aquests visites més impersonals a les de tractament i seguiment, sovint és massa llarg, perquè es perden oportunitats.

Tenir una llar implica i significa tenir 'estructura' i estabilitat, un element indispensable per poder recuperar també unes condicions de vida saludables i pautes de convivència positives.

O sea, la verdad es que el estar aquí a mí me ha condicionado todo. (..) Pues por ejemplo... tengo mis horarios de dormir, mis horarios de comida, mis horarios de media mañana, o sea como Dios manda en una casa, mi desayuno, mi almuerzo... Antes, en cambio no los podrías tener esto, siempre estaba arriba y abajo, y mi hijo siempre fuera de casa.

(Entrevista 19, VESTA)

Les dones entrevistades, a partir de la descripció de les seves vivències, situen l'equip del VESTA en un espai diferent respecte a les treballadores i educadores socials municipals, fins al punt que expressen sorpresa quan es fan conscients que desenvolupen els mateixos rols professional que altres tècniques que han conegut al llarg de la seva trajectòria en els serveis socials:

“¡la Miriam (TS VESTA) también es trabajadora social, es la misma profesión!”.

“Ah sí?” (Entrevistada 13, VESTA)

Aquest breu resposta és força significativa en relació amb el propi model d'atenció, a les possibilitats de la intervenció i al seu impacte, però també en relació al reconeixement de les mateixes professionals. Sempre en aquesta línia, és interessant reflexionar sobre si introduir un programa d'atenció integral i intersectorial (habitatge + atenció social) disminueix la pressió assistencial sobre els serveis socials. Encara que aquest és un dels temes que tenim pendent analitzar amb més profunditat en la segona fase de treball camp, tenim elements per pensar que la intensitat de la demanda canvia força.

Yo los Servicios Sociales, los he dejado tranquilos. Ahora solo voy para que me renueven el de desempleo... antes iba a bocajarro. No les dejaba pasar ni una, porque igual que a mí, no me dejaban pasar ni una. ¡ ¡Ves a buscar este papel! ¡Pide cita aquí! ¡Ves al médico, ves a las visitas de la psiquiatra, a tomarte la medicación! Y yo decía, vale... yo lo hago, pero yo también quiero que tú me echas una mano. Vale, yo voy al dentista a arreglarme la boca,

pero por lo menos cuando yo te pido el informe de los tres meses para hacer la tarjeta, no me andes con rodeos. ¿Vale? (Entrevistada 19, VESTA)

Les treballadores i educadores socials de les diferents EBAS entrevistades reforcen aquesta idea, confirmant que la intensitat de la demanda de les dones participant del VESTA ha disminuït de forma notable. També que l'acompanyament integral realitzat per part de l'equip d'atenció de l'entitat gestora del VESTA, afavoreix la resolució de gestions complicades, com per exemple en relació amb els permisos de residència, les RGC i RMI o quan es tracta d'acompanyar processos judicials per la guarda i custòdia dels fills i filles, en situacions de violència masclista.

Sense l'encàrrec del VESTA no s'hagués pogut fer tot això, el primer judici va acabar malament i el jutge no va reconèixer els maltractaments, A. té dubtes sobre com l'intendent va traduir el que ella explicava. Ara hem pogut posar tots els papers per demanar la custòdia dels fills i tenim el judici... perquè el marit s'ha avançat i l'ha posada primer. A. està molt preocupada i els nens tenen por, especialment la nena. (Entrevistada 1, VESTA. Realitzada amb el suport de l'educador).

Un altre element a destacar és que el VESTA permet desenvolupar l'acompanyament en la pròpia llar. És l'equip qui es desplaça, també per realitzar pràctiques administratives i altres tipus de gestió, a l'espai que les dones senten com a propi, fet que facilita generar entorns de tranquil·litat i seguretat i poder així intervenir i acompanyar-les en la recuperació. Aquest acompanyament intensiu es modula segon cada cas . Per exemple, de vegades és necessari realitzar gestions i tenir presència en totes les accions o processos iniciats (jutjats, metge, psicòlegs fills/filles, etc.) perquè l'estat psicològic i emocional de les dones no els permet fer-ho de manera autònoma: “aquestes dones no poden treballar ara, quina mania en que han de treballar, ja tenen prou en aquest moment amb la cura dels fills!”. En altres casos els objectius del pla de treball ja poden incloure l'empoderament de les dones i promoure que adquireixin hàbits, coneixements i competències per mantenir-se globalment (la llar i les condicions de vida re-construïdes) forma autònoma.

Per finalitzar aquest apartat, volem anomenar els temes centrals que ens queden per abordar en les següents dos fases de treball de camp. En el marc de la relació amb la intervenció, per una

banda, tenim el tema de la co-referència, que sembla s'hagi treballat de forma diferent en cada municipi. En el projecte, està previst que els serveis socials no perdin la referència del cas i que, per tant, es mantingui la relació establerta. Aquest supòsit implica que l'equip del VESTA estigui en contacte (reunions periòdiques de seguiment) amb la treballadora o educadora social referent i que es prenguin decisions de forma conjunta davant de situacions de conflicte, com per exemple quan es modifiquen els supòsits per poder seguir al programa. Cal explorar en profunditat com es treballa la relació entre la referent de serveis socials i les dones usuàries, durant els anys de la participació al projecte, i especialment de cara a la desvinculació i al post VESTA.

En relació amb els itineraris, a banda d'actualitzar-los amb les situacions i experiències biogràfiques viscudes des del març fins al setembre, es profunditzarà en l'impacte de l'exclusió residencial en infants i adolescents i en com entrar en un projecte d'intervenció amb certes característiques, modifica i canvia la seva vida, i en termes d'augmentar les possibilitats d'inclusió i benestar.

5. Conclusions

Aquesta recerca s'emmarca en voluntat de les administracions i entitats implicades en el projecte VESTA d'analitzar les polítiques i estratègies d'intervenció social amb llars monomarentals en situació de sensellarisme. Aquest anàlisi cerca orientar el desplegament del projecte, identificar-ne les innovacions que implica i generar coneixement que permeti valorar la seva ampliació i replicabilitat.

En el conjunt de la recerca s'analitzaran els tres nivells en els que el VESTA implica innovacions en l'abordatge de la problemàtica per part dels serveis socials: el de la metodologia d'acompanyament, el de la pràctica professional i el de la coproducció de polítiques entre diferents actors (administracions públiques i entitats socials). En aquesta primera fase ens hem centrat en reconstruir els itineraris habitacionals de les entrevistades (19 dones en situació de sensellarisme amb infants a càrrec, 10 de les quals són participants del VESTA) per identificar els factors que faciliten la seva recuperació i sortida del sensellarisme.

En relació a l'abordatge convencional de les situacions de sensellarisme d'unitats de convivència monomarentals per part del serveis socials, el projecte VESTA implica

- 1) que l'accés a un habitatge és el punt de partida de la intervenció social,
- 2) que el disseny dels itineraris d'atenció és individualitzat, flexible i pro-actiu per adaptar-se als canvis i les necessitats sobrevingudes,
- 3) que l'acompanyament es realitza des del propi domicili de les persones participants, incorporant en l'atenció suports en la gestió de la vida quotidiana des d'una perspectiva educativa i apoderadora,
- 4) que la metodologia de l'acompanyament promou l'arrelament al territori i la creació (o recuperació) de les xarxes de relació.

Les entrevistes realitzades evidencien que l'entrada en el VESTA suposa per les participants un punt d'inflexió en les seves trajectòries i en la seva relació amb els serveis socials. S'identifiquen

dos àmbits que catalitzen els canvis que es produeixen a partir de la participació al projecte: el de l'habitatge i el de l'acompanyament social. La millora de l'espai físic on viure i la possibilitat de reconstruir una llar, amb la recuperació de la intimitat i de l'autonomia que suposa, es suma a un acompanyament percebut com intensiu però no directiu que facilita que les participants se sentin menys soles i percebin que el suport social està orientat per les seves necessitats.

En relació a les entrevistades que no participen en el projecte, i en relació a la seva situació immediatament anterior a l'entrada en el VESTA, les participants manifesten que disposar d'un habitatge propi suposa un trencament amb trajectòries vitals marcades per la inestabilitat residencial. Assolir aquesta estabilitat permet alliberar càrrega mental i emocional de la supervivència quotidiana i permet centrar-se en el procés de recuperació. L'entrada al projecte suposa tranquil·litat, intimitat i percepció de seguretat.

Aquesta percepció d'una major seguretat les permet avançar en el procés de recuperació respecte a la victimització per violència masclista. Totes elles manifesten la seva satisfacció per viure en un habitatge propi amb les seves criatures sense sent el risc constant de separació dels fills i filles causat per les seves ex-parelles, el seu entorn familiar o les pròpies institucions. Disposar d'un habitatge estable suposa no dependre d'altres per tenir un lloc per viure i veure's alliberades de relacions de poder que reproduïen les violències viscudes en etapes vitals anteriors.

El VESTA suposa una major intensivitat en l'acompanyament social donada. La dedicació d'un educador i una treballadora social als 10 casos seleccionats per entrar al projecte permet un acompanyament integral i individualitzat. Aquests recursos sumats a que la intervenció es construeix des del propi habitatge faciliten un treball intens però no directiu per recuperar hàbits i habilitats perduts durant llargs períodes d'inestabilitat residencial. El suport per fer valdre drets davant d'altres sistemes de protecció (garantia de rendes o sistema sanitari) genera confiança en l'equip i redueix la sensació de soledat i d'impotència davant els obstacles burocràtics o la bretxa digital. Gràcies a l'acompanyament personalitzat s'han resolt situacions que portaven llarg temps estancades provocant un canvi radical de l'opinió de les participants respecte les institucions. No obstant això, resta explorar com perceben elles la relació entre el VESTA (i els serveis que se'n deriven) amb els Serveis Socials municipals.

La participació al VESTA també ha constituït un canvi en la manera de viure i d'exercir la maternitat. Per les participants ha suposat una recuperació de l'agència sobre la relació amb els fills i filles. L'estabilitat residencial ha permès reconstruir (o construir de nou) xarxes de relació clau per la criança, com les que s'estableixen al voltant de l'escola de les criatures i la seva comunitat educativa. No hem explorat en aquesta fase l'impacte en els infants i adolescents.

Per últim, tant l'articulació la intervenció social al voltant de l'habitatge com la intensivitat en els recursos d'acompanyament faciliten l'adopció d'una perspectiva inerseccional. Resulta més fàcil reconèixer, comprendre i incidir en els factors d'exclusió superposats que viuen les dones participants.

De les entrevistes realitzades sorgeixen temes clau que s'han d'incorporar les dues fases següents i que es resumeixen a continuació relacionats amb els tres objectius de recerca:

- **Objectiu 1** - Identificar els factors que faciliten la recuperació de les llars monoparentals sense llar ateses pels serveis socials.

(Ampliació i aprofundiment dels resultats de la Fase 1)

- Impacte del programa en els infants i en el vincle materno-filial.
 - Relació amb l'habitatge i percepció d'estabilitat. Quines perspectives d'estabilitat tenen les participants respecte a l'habitatge que els proporciona el VESTA?
 - Procés de desvinculació de l'acompanyament social.
 - Relació entre itineraris formatius i laborals i criança.
- **Objectiu 2** - Identificar processos de millora de la pràctica professional de les persones implicades en l'acompanyament social a les famílies monoparentals sense llar i els factors que faciliten o dificulten aquesta millora.
- Coordinació entre equips, funcionament de la co-referència envers la persona atesa.
 - Evolució de la confiança i de la relació amb els equips al llarg de l'execució del projecte.

- Coordinació amb altres serveis i sistemes de protecció.
- Aprenentatges i possibilitats de transferència cap al funcionament ordinari dels serveis socials.
- Replicabilitat i possibilitats d'ampliació. Anàlisi de les estructures de costos.

- **Objectiu 3** - Identificar processos de millora de la governança de l'atenció social a les llars monoparentals i els factors que faciliten o dificulten aquesta millora.

- Comunicació dels objectius i la metodologia del projecte.
- Funcionament dels fluxos d'informació.
- Governança en el disseny del projecte i en la seva implementació.

Bibliografia

AIRES (2019). *Mujeres Invisibles Una mirada a las violencias y la exclusión*. Asociación para la inclusión residencial y social. <https://airesasociacion.org/wp-content/uploads/2019/07/Informe-Final-Mujeres-Invisibles.pdf>

Baptista, I. (2010). Women and homelessness. *Homelessness research in Europe*, 4(1), 163-185.

Belzunegui, A. (2012). *Socialización de la pobreza en España*. Icaria.

Belzunegui, Á & Valls, F. (2014). *La pobreza en España desde una perspectiva de género*. Foessa.

Bourdieu, P. (1997). *Razones Prácticas. Sobre la teoría de la acción*. Editorial Anagrama.

Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6): 1.241-1.299.

Collins PH. (2000). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. Routledge.

Collins PH. (2015). Intersectionality's Definitional Dilemmas. *The Annual Review of Sociology*, 41: 1-20.

Delgado, M. & Llorca, J. (2004). Longitudinal studies: concepts and particularities. *Revista Española de Salud Pública*, 78(2): 141-148.

Escudero, M. J. (2003). *Mujeres sin hogar en Granada. Un estudio etnográfico*. Universidad de Granada. Colección Feminae.

European Commission (2013). *Confronting Homelessness in the European Union*.
<http://ec.europa.eu/social/ BlobServlet?docId=9770>

Ferrarrotti, F. (1997). *Storia i storie di vita*. Laterza editori.

La Barberà, M.C. (2011). 'Feminismo multicéntrico'. Repensando el feminismo desde los márgenes. En Rodríguez López, R. (ed.), *Experiencias jurídicas e identidades femeninas* (pp. 249-258). Dyckinson.

La Barbera, M. C. (2017). Interseccionalidad = Intersectionality. EUNOMÍA. Revista En Cultura De La Legalidad, 12: 191-198.

Llobet, M. Boixadós, A. Sancho, J. Cartoixa, J. (2018). *Informe de recerca inici del Programa Primer la Llar. L'etapa de carrer fins accedir a l'habitatge*. Ajuntament de Barcelona. (Informe d'ús intern. No publicat).

Quilgars, D., & Pleace, N. (2010). *Meeting the needs of households at risk of domestic violence in England: The role of accommodation and housing-related support services. Communities and Local Government*.

Passaro, J. (2014). *The unequal homeless: Men on the streets, women in their place*. Routledge.

Pleace, N. et. al. (2015). *The Finnish Homelessness Strategy – An International Review*. Ympäristöministeriö.

Pleace, N. (2016). Exclusion by Definition: The Under-representation of Women in European Homelessness Statistics. A Mayock, P & Bretherton, J. (2016) *Women's Homelessness in Europe* (pp. 105-126). Palgrave Macmillan UK.

Pleace, N., Bretherton, J., & Mayock, P. (2016). Long-term and Recurrent Homelessness Among Women. In *Women's Homelessness in Europe* (pp. 209-233). Palgrave Macmillan UK.

Matulic, M. V., Boixadós, A., de Vicente, I., Abella, P., & Pascual, A. M. (2019). *Dones en situació de sense llar a la ciutat de Barcelona*. Célebre Editorial.

Mayock, P., Sheridan, S., Parker, S., (2012). Migrant women and homelessness: the role of gender-based violence. *European Journal of Homelessness Journal*, 6(1).

Mayock, P., Sheridan, S., Parker, S, (2015). *Women, homelessness and service provision*. Simon Communities.

Mayock, P., & Bretherton, J. (Eds.). (2016). *Women's homelessness in Europe* (pp. 127-154). Palgrave Macmillan.

Sahlin, I. (2004). Central state and homelessness policies in Sweden: New ways of governing. *European Journal of Housing Policy*, 4(3), 345-367.

Rubio-Martín, M. J. (2018). De aquellos barro, estos lodos. Un intento fallido de responsabilización pública: las personas sin hogar. *Cuadernos de Trabajo Social*, 31(2), 479.

Sales, A., Uribe, J. & Marco, I. (2015). *Diagnosi 2015. La situació del sensellarisme a Barcelona. Evolució i polítiques d'intervenció*. Xarxa d'Atenció a les Persones Sense Llar de Barcelona.

Sales, A. i Guijarro, L. (2017), Dones Sense Llar: la invisibilització de l'exclusió residencial femenina. *Barcelona Societat*. Núm 21. pàgines 81-89

Sales, A. (2022a). ¿Cuántas personas sin hogar hay en España? Índice, *Revista de Estadística y Sociedad*. Número 84. pp. 36-35. Instituto Nacional de Estadística.

Sales, A. (2022b). La dimensió metropolitana del sensellarisme: trajectòries de la població atesa als centres residencials de Barcelona, a IERMB (2022). *Cap a la metròpoli 2030. Reptes emergents, coneixements innovadors. Anuari Metropolità de Barcelona 2021*. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona

Sales, A. (2022c). El serveis socials davant l'exclusió residencial. *Quaderns per a la inclusió social*, 8. 45-60. Universitat Rovira i Virgili

Sales, A. (2023) *Diagnosi 2022. La situació del sensellarisme a Barcelona. Evolució i relació amb el mercat laboral*. Xarxa d'Atenció a les Persones Sense Llar.

Sarasa, S. i Sales, A. (2009). *Itineraris i factors d'exclusió social*. Barcelona. Ajuntament de Barcelona. Síndica de Greuges de Barcelona.

Taylor, S.J. Bodgan, R. (1987). *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Paidós: Barcelona.

Van den Dries, L., Mayock, P., Gerull, S., van Loenen, T., Van Hulst, B., & Wolf, J. (2016). Mothers Who Experience Homelessness. A *Women's Homelessness in Europe* (pp. 179-208). Palgrave Macmillan UK.